

USPINJANJE NA DOHODOVNOJ LJESTVICI? ZAPREKE DOMORODAČKOM STANOVNIŠTVU U LATINSKOJ AMERICI

Ivan GRGURIĆ*, student
Ekonomski fakultet u Zagrebu

Pregledni znanstveni članak**
UDK 364.22(728.1)
JEL I32, O54

Sažetak

Latinska Amerika je regija s najvećom nejednakosti – kako dohodovnom, tako i imovinskom. Domoroci su tradicionalno najsiromašniji dio stanovništva. Mnoge su prepreke s kojima se domoroci suočavaju u pokušaju prelaska u srednju klasu. Ponekad zbog nesavršenosti tržišta kapitala, tržište diskriminira siromašne. Nadalje, mnoge su zemlje Latinske Amerike agrarna društva s velikom nejednakosti u raspodjeli zemlje. Također, domorodačko stanovništvo neprekidno ima lošije obrazovne i zdravstvene pokazatelje. Moguća su rješenja problema domorodačkog stanovništva pomoć države u lakšem pristupu tržištu kredita, zemljišna reforma, univerzalni zdravstveni i obrazovni sustav te bolje usmjeravanje socijalnih programa.

Ključne riječi: domorodačko stanovništvo, siromaštvo, Latinska Amerika.

1. Uvod

Procjenjuje se da u Latinskoj Americi živi oko 40 milijuna domorodaca, što je oko 10% ukupne populacije Latinske Amerike. Domorodačko stanovništvo čini većinu (54%) ukupnog stanovništva u Boliviji i znatan dio ukupnog stanovništva u Ekvadoru, Gvatemali, Meksiku i Peruu (tabl. 1). Latinska Amerika je regija s najvećom (dohodovnom) nejednakošću u svijetu, a domorodačko je stanovništvo tradicionalno bilo najsiromašnija i najisključenija društvena skupina.

* Autor zahvaljuje recenzentima na vrlo korisnim sugestijama te organizaciji *The Hunger Project*. Radno iskustvo na pravima domorodačkog stanovništva u Latinskoj Americi u okviru *The Hunger Projecta* bilo je od presudnog značaja za nastanak ovog rada.

** Prilježeno (*Received*): 31.5.2005.

Prihvaćeno (*Accepted*): 19.12.2005.

Tablica 1. Domorodačko stanovništvo u Latinskoj Americi

Zemlja	Udio u stanovništvu (%)
Bolivija	54
Ekvador	40
Gvatemala	42
Meksiko	9
Peru	25

Izvor: Psacharopoulous i Patrinos (1994)

Donedavno je postojalo neznatno zanimanje za problem domorodačkog stanovništva. Stalno zanemarivanje zahtjeva domorodaca potaknulo je to stanovništvo na mobiliziranje i borbu za ostvarenje vlastitih prava. Jedan od najistaknutijih primjera su nastojanja Zapatističke nacionalne oslobodilačke vojske (*Zapatista National Liberation Army* – EZLN), koja su započela 1994. na Novu godinu, nakon pristupanja Meksika Sjevernoameričkom sporazumu o slobodnoj trgovini (*North American Free Trade Agreement* – NAFTA) zajedno s SAD-om i Kanadom. EZLN je također vodio desetke tisuća predstavnika domorodačkog stanovništva na protestni marš po Meksiku koji je završio 11. ožujka 2001. u Mexico Cityju. Na kraju je njihova borba privukla pozornost međunarodnih institucija. Ujedinjeni narodi proglasili su razdoblje od 1995. do 2004. godine Svjetskim međunarodnim desetljećem domorodačkog stanovništva, a Svjetska je banka počela provoditi seriju empirijskih analiza životnih uvjeta domorodaca (Psacharopoulous i Patrinos, 1994; Hall i Patrinos, 2005).

Jedan od mogućih razloga tako slabog zanimanja za istraživanja ekonomskih neđaća domorodačkog stanovništva jest nepostojanje jasne definicije samog pojma domorodačkog stanovništva. Različite su zemlje prihvatile raznovrsne kriterije, ovisne o posebnim obilježjima i uvjetima, a mnoge čak i ne nastoje definirati svoje domorodačko stanovništvo. Neke zemlje namjerno nastoje podcijeniti brojnost svoga domorodačkog stanovništva kako bi se smanjila njihova politička uloga i onemogućio pristup pravu na zemlju. Druge zemlje ne vole izraz “narod” jer podrazumijeva kolektivna prava (Minority Rights, 2004). Također, izraz *domorodačko* često se zamjenjuje drugim izrazima poput *urođeničko*, *starosjedilačko*, *prvobitno* i *prva nacija* (Stavenhagen, 2004). Više napora za određivanje definicije domorodačkog stanovništva bilo je na međunarodnoj razini. Konvencija 169 Međunarodne organizacije rada (MOR) i Posebni povjerenik UN-a José Martínez Cobo ističu ova obilježja domorodačkog identiteta¹:

¹ U izvješčaju UN-a navodi se cijela definiciju prema kojoj domorodačke zajednice, stanovništvo i nacije imaju povijesni nastavak društava iz predivazijskoga i pretkolonijalnog doba koja su bila razvijena na njihovu teritoriju, a smatraju se drugačijima i izdvojenima od ostalih dijelova društava koja danas prevladavaju na tim područjima ili dijelovima tih područja. Domorodačke zajednice danas čine nedominantan sektor društva i odlučne su u očuvanju, razvoju i prenošenju budućim naraštajima svojih starih teritorija i svoga etničkog identiteta na temelju svoga stalnog postojanja kao naroda, u skladu sa svojim vlastitim kulturološkim predlošcima, društvenim institucijama i zakonskim sustavima (Stavenhagen, 2004:33).

- povijesni nastavak pretkolonijalnih društava
- jaka povezanost s teritorijem
- posebni socijalni, ekonomski ili politički sustavi
- poseban jezik, kultura i vjerovanja
- nedominantan dio društvenog sektora
- identificiranje odvojeno od nacionalne zajednice (Minority rights, 2004).

Umjesto jedne definicije, za određivanje domorodačke populacije obično se koriste tri pristupa – jezik kojim domoroci govore, samopercepcija ili samoidentifikacija i zemljopisna koncentracija. U različitim zemljama primjenjuju se različiti pristupi, npr. u Peruu i Boliviji za određenje se uzima govorni jezik, u Ekvadoru je to samopercepcija, dok se u Meksiku domoroci određuju na temelju zemljopisne koncentracije jer je znatan dio domorodačkog stanovništva koncentriran u određenim područjima (Psacharopoulos i Patrinos, 1994).

Vjerojatno je još veći problem u iznalaženju odgovarajućeg mjerila siromaštva domorodačkog stanovništva. Neke se domoroce smatra siromašnima i ističu se drugi aspekti poput kulturoloških i duhovnih bogatstava (Minority rights, 2004). U biti, problem proizlazi iz primjene zapadnjačkih (stranih) standarda pri ocjenjivanju blagostanja zajednica koje ne dijele jednake zapadnjačke vrijednosti. To je područje istraživanja na kojemu se može napraviti najveći napredak. U proces razvoja objektivnih mjera siromaštva nužno je uključiti domorodačko stanovništvo kako bi one bile usklađene (kompatibilne) s vrijednostima starosjedilaca. Druge mjere obuhvaćaju samopercepciju kao mjeru siromaštva.

Kako se te nove mjere siromaštva tek trebaju uvesti u istraživanja siromaštva domorodačkog stanovništva, u daljnjem ćemo se tekstu koristiti uobičajenom definicijom siromaštva kao dohodovnoga, osim ako se ne navodi nešto drugo.

Članak je organiziran na sljedeći način. U idućem dijelu razmatra se opseg siromaštva u Latinskoj Americi. Nakon toga izlažu se zapreke na koje siromašni nailaze u svojim naporima da se pomaknu na dohodovnoj ljestvici. Zapreke su grupirane u ekonomske odrednice, obrazovne i zdravstvene te političke. U završnom se dijelu daju prijedlozi poboljšanja socijalnoga i ekonomskog položaja domorodačkog stanovništva.

2. Siromaštvo u Latinskoj Americi

Latinska Amerika ima izuzetno visoke i zabrinjavajuće stope siromaštva za svoju razinu razvijenosti. Smatra se da je siromašno više od 12% ukupnog stanovništva tako da je ukupan broj siromašnih u 1998. godini iznosio više od 60 milijuna, a jaz siromaštva iznosio je 3,97. Nasuprot tome, postotak siromašnih na Srednjem istoku odnosno u Istočnoj Europi i Srednjoj Aziji (IE i SA) iznosio je 2,11 i 3,75, dok je jaz siromaštva bio samo 0,39 i 0,86 (Chen i Ravallion, 2001).

Iako je siromaštvo vrlo raširena pojava u Latinskoj Americi, domorodačko je stanovništvo iznadproporcionalno zastupljeno u ukupnom broju siromašnih (tabl. 2). Također, stope siromaštva za domorodačko stanovništvo padale su sporije od stopa za nedomorodačku populaciju (tabl. 3). Konačno, u svim je odabranim zemljama veća vjerojatnost

da će domorodačko stanovništvo biti siromašno (tabl. 4). Ipak, vjerojatnost siromaštva u kućanstvima gdje je glava obitelji nezaposlena u Boliviji se povećava za 45%, što navodi na zaključak da je zaposlenost vjerojatno značajnija varijabla za objašnjenje siromaštva u Boliviji nego što je to starosjedilaštvo.

Iako su stope aktivnosti i zaposlenosti domorodačkog stanovništva više od stopa nedomorodačkoga, to je stanovništvo slabije plaćeno nego nedomorodačka populacija. U prosjeku oni zarađuju manje od dvije trećine primanja nedomorodačkog stanovništva. Zarade se čak razlikuju i u istim sektorima. U Gvatemali i Peruu domorodačko stanovništvo zaposleno u poljoprivredi zarađuje samo 55% i manje od trećine dohotka nedomorodačkog stanovništva. Velik dio razlika u plaćama ne može se objasniti obilježjima stjecanja dohotka (tabl. 5). Moguće objašnjenje za neočekivano visok udio neobjašnjene razlike u dohotku jest diskriminacija na tržištu rada. Drugi je mogući razlog to što u određenoj mjeri domorodačko stanovništvo ostvaruje niža primanja i prijeti mu veća opasnost od siromaštva zato što su te osobe često zarobljene u neslužbenom gospodarstvu (Psacharopoulos i Patrinos, 1994).

Tablica 2. Siromaštvo u Latinskoj Americi

Zemlja	Ukupno stanovništvo	Domorodačko	Nedomorodačko
Bolivija	>50	64,3	48,1
Gvatemala	66 (38 ^a)	86,6 (61 ^a)	53,9
Meksiko	–	80,6	17,9
Peru	–	79 (>50 ^a)	49,7

^a Postotak ljudi koji žive u krajnjem siromaštvu.

Izvor: Psacharopoulos i Patrinos (1994)

Tablica 3. Promjene u stopama siromaštva za domorodačko i nedomorodačko stanovništvo u odabranim zemljama

Zemlja	Nedomorodačko	Domorodačko stanovništvo
Bolivija (1997-2002)	-8	manje od 0,1
Ekvador (1994-2002)	+14	manje od 0,1
Gvatemala (1989-2000)	-25	-15
Meksiko (1992-2002)	-5	manje od 0,1
Peru (1994-2000)	+3	manje od 0,1

Izvor: Hall i Patrinos (2005)

Također, Latinska Amerika je regija s najvećom nejednakosti u svijetu koja se u osnovi nije promijenila posljednjih 30 godina (tabl. 6). "U 1990-ima u Latinskoj je Americi najbogatijih 5% stanovnika primalo u prosjeku 25% ukupnog dohotka, dok je najsiromašnijih 30% ostvarivalo samo 7,5% dohotka. U Jugoistočnoj Aziji najbogatijih 5% sta-

novnika primalo je samo 16% ukupnog dohotka, dok je najsiromašnijih 30% dobivalo 12,2%; usporedni podaci za Afriku su 24% i 10,1%. U razvijenim zemljama najbogatijih 5% stanovnika ostvaruje samo 13% ukupnog dohotka, dok najsiromašnijih 30% dobiva 12,7%" (ECLAC, 2001:18).

Tablica 4. Postotak porasta vjerojatnosti siromaštva ako je osoba iz domorodačke populacije

Zemlja	Rane 1990-e	Zadnja raspoloživa godina
Bolivija	16	13
Ekvador	–	16
Gvatemala	11	14
Meksiko	25	30
Peru	–	11

Izvor: Hall i Patrinos (2005)

Tablica 5. Neobjašnjeni dio raspodjele dohotka

Zemlja	Rane 1990-e	Zadnja raspoloživa godina
Bolivija (samo gradsko stanovništvo)	28	26
Ekvador	33	45
Gvatemala	52	42
Meksiko	48	42
Peru	50	58

Izvor: Hall i Patrinos (2005)

Tablica 6. Nejednakosti u različitim regijama

Regija	1960-e	1970-e	1980-e	1990-e
Istočna Azija i Pacifik	37,4	39,9	38,7	38,1
Istočna Europa	25,1	24,6	25,0	28,9
Južna Azija	36,2	33,9	35,0	31,9
Latinska Amerika	53,2	49,1	49,7	49,3
OECD i visokorazvijene zemlje	35,0	34,8	33,2	33,7
Srednji istok i Sjeverna Afrika	41,4	41,9	40,5	38,0
Supsaharska Afrika	49,9	48,2	43,5	46,9

Izvor : ECLAC (2001)

Rezultati su slični ako se umjesto dohotka kao mjera siromaštva primijene socijalni pokazatelji. Iako su pokazatelji zdravstva ili obrazovanja za Latinsku Ameriku kao regiju uglavnom bolji, ili barem podjednaki onima većine drugih regija i znatno iznad svjet-

skog prosjeka, dojam je manje povoljan ako se uzme u obzir razina razvijenosti. Iz tablice 7. i 8. vidi se da su razina pismenosti i zdravstveni pokazatelji približno na istoj razini kao u Istočnoj Aziji i zemljama Srednje i Istočne Europe (SIE), bez obzira na dvostruko niži BND po stanovniku.

Tablica 7. Regionalni pokazatelji obrazovanja u 2002. godini

Regija	BND po stanovniku (USD)	Udio pismenoga odraslog stanovništva u ukupnom stanovništvu (%) ^a	Neto stopa upisa u osnovno obrazovanje (%)
Istočna Azija i Pacifik	1232	81	92
Južna Azija	461	47	74
Latinska Amerika i Karibi	3362	85	94
Srednji istok i Sjeverna Afrika	1359	53	78
Središnja i Istočna Europa te baltičke države	1742	96	86
Supsaharska Afrika	460	50	59
Svijet	5073	70	81

^a Podatak za 2000. godinu.

Izvor: World Development Indicators

Tablica 8. Zdravstveni pokazatelji i očekivano trajanje života u različitim regijama u 2002. godini

Regija	Očekivano trajanje života	Smrtnost novorođenčadi	Smrtnost djece do 5 godina
Istočna Azija i Pacifik	69	33	43
Južna Azija	63	70	97
Latinska Amerika i Karibi	70	27	36
Srednji istok i Sjeverna Afrika	67	46	58
Središnja i Istočna Europa te baltičke zemlje	69	33	41
Supsaharska Afrika	46	106	174
Svijet	63	56	82

Izvor: World Development Indicators

Ujedno, iako Latinska Amerika ima bolje pokazatelje nego, na primjer, Istočna Azija u smislu stope pismenosti odraslog stanovništva i stope upisa u osnovno obrazovanje, u obzir se moraju uzeti još neke činjenice. Prvo, Istočna je Azija krenula s vrlo niske razine razvoja pa vjerojatno ima više stope nepismenosti starijih osoba. Drugo, stopa upisa u osnovno obrazovanje ne pokazuje kakvoću obrazovanja ili broj onih koji su ga uspješno završili. Zapravo, zemlje Istočne i Jugoistočne Azije pokušale su preraspodjelom dohotka poboljšati položaj siromašnih i nastojale su ostvariti opće srednje obrazovanje. Latinskoameričke ze-

mlje su, naprotiv, dopustile da većina učenika prekine obrazovanje nakon završetka osnovne škole i koncentrirale su se na veći obuhvat tercijarnog obrazovanja (ECLAC, 2001). Tako se iz tablica 7. i 8. može zaključiti da Latinska Amerika zapravo loše stoji sa zdravstvenim i obrazovnim pokazateljima kada se u obzir uzme njezina razina razvoja.

Ponovno, domorodačko stanovništvo ima lošije zdravstvene i obrazovne pokazatelje nego nedomorodačko. Domorodačko stanovništvo u svim promatranim zemljama zaostaje u usporedbi s nedomorodačkim po stopama pismenosti (tabl. 9), pohađanju škola i osposobljavanju. U Boliviji domorodačko stanovništvo u prosjeku tri godine manje pohađa školu nego nedomorodačko, s tim da je među ženama ta razlika još veća. Domorodačko stanovništvo ima prosječno samo 1,3 godine školovanja i 40% njih su nepismeni (Psacharopoulos i Patrinos, 1994). U Peruu je 40% nedomorodačke djece upisano u školu, u usporedbi s 36% domorodačke. Nadalje, nedomorodačka djeca ostaju dulje u obrazovanju. Tako ona imaju 20% više obrazovanja nego domorodačka (Davis, 2003). Problemi domorodačkog stanovništva još su ozbiljniji u Meksiku, gdje se obrazovni jaz između domorodačkoga i nedomorodačkog stanovništva povećava sa starošću učenika te je najviši u dobi od 17 godina, kada je stopa pohađanja škola nedomorodačkog stanovništva približno dvostruko veća od stope domorodačkog stanovništva (Psacharopoulos i Patrinos, 1994).

Tablica 9. *Domorodačko stanovništvo i pismenost*

Zemlja	Postotak nepismenog stanovništva	
	domorodačko stanovništvo	nedomorodačko stanovništvo
Bolivija	24	14
Ekvador	26	14
Gvatemala	79	40
Meksiko	63	42
Peru	50	22

Izvor: Psacharopoulos i Patrinos (1994)

Stanje nije ništa bolje za domorodačko stanovništvo ako se umjesto obrazovnih pokazatelja promotre zdravstveni. U Boliviji 64% ruralne populacije – u kojoj je većinom koncentrirano domorodačko stanovništvo – te 75% u Gvatemali, nemaju pristup zdravstvenim uslugama. Nadalje, domorodačkom stanovništvu često nije dostupna pitka voda. U Peruu samo 46% kućanstava domorodačkog stanovništva ima vodovodnu mrežu, dok se 31% koristi bunarima i 15% rijekama kao izvorom vode. Slično tome, 86% ruralnog stanovništva Bolivije nema odgovarajući pristup pitkoj vodi. Ujedno, samo 21% kućanstava domorodačkog stanovništva u Peruu ima javni odvoz smeća (The Hunger Project, 2004), a mnoga domorodačka kućanstva prisiljena su se koristiti za zdravlje štetnim izvorima energije. Na primjer, gotovo polovica domorodačkih kućanstava za osvjetljavanje upotrebljava kerozin², dok se 88% stanovništva koje govori španjolski služi električnom energijom (Psacharopoulos i Patrinos, 1994).

² Kerozin može biti štetan za zdravlje ako se često upotrebljava.

3. Zapore usponu na dohodovnoj ljestvici

U mnogim zajednicama postoje jasno izdvojene skupine koje tradicionalno čine najsiromašnije dijelove društva – Afroamerikanci u SAD-u, Romi u Europi ili domorodačko stanovništvo u Latinskoj Americi. Trajnost siromaštva među tim skupinama može upućivati na to da je više načina na koji se siromaštvo roditelja prenosi na njihovu djecu. Čini se da empirijska istraživanja potvrđuju tu tezu. Blau i Graham (1990) otkrili su sredinom 1970-ih razliku u bogatstvu između mladih obitelji crnaca i bijelaca, pri čemu mlade crnačke obitelji imaju 18% manje bogatstva nego mlade bijele obitelji. Ta razlika u bogatstvu imala je umjeren utjecaj na razlike u ranom profesionalnom napredovanju crnaca i bijelaca u SAD-a (Rendon, 2003)³. Sawhill (2000) navodi da bi jedna od mogućih veza moglo biti gensko nasljedstvo. Dobro situirani i obdareni roditelji prenose prednosti na svoju djecu, a da se pritom i ne trude – oni jednostavno imaju dobre gene. Ali velika je rasprava o tome što se zapravo mjeri stupnjem inteligencije (IQ). Testovi inteligencije pokazuju da se u nekim zemljama može u prosjeku ostvariti povećanje od oko 20 IQ bodova unutar jednog naraštaja. To bi značilo da se može očekivati nova renesansa, ali očito nije tako. Stoga je posve sigurno da se IQ testovima mjeri nešto drugo a ne inteligencija (Flynn, 2000). Stoga ćemo uvelike zanemariti gensko nasljedstvo, a drugi načini na koje početni položaj može utjecati na buduće učinke jesu ekonomske, obrazovne, zdravstvene, kulturološke i političke odrednice. Dodatni je problem međusobna povezanost tih varijabla. Na primjer, osoba treba biti zdrava da bi mogla steći dobro obrazovanje. Viša obrazovna razina pak omogućuje višu svijest o važnosti zdravlja i stoga uvjetuje bolje zdravstveno stanje.

Ekonomske odrednice

Dohodak obitelji nesumljivo je važan. On omogućuje obiteljima da se presele u bolju četvrt i kupe životne potrepštine. Nadalje, bogatstvo omogućuje i bolje obavljanje roditeljskih dužnosti jer roditelje oslobađa stresa svakodnevnog preživljavanja, što često rezultira neodgovarajućom brigom za djecu. Drugim riječima, bogati roditelji pružaju svojoj djeci odgovarajući spoj nježnosti i discipline, emocionalne sigurnosti, intelektualnog poticanja i usmjeravanja kako se odnositi prema široj okolini (Sawhill, 2000).

Visoka nejednakost može pojačavati samu sebe i ugroziti siromašnima mogućnost da izađu iz siromaštva. Jedan od načina na koji nejednakost ugrožava mogućnosti siromašnih da izađu iz nezavidnoga materijalnog položaja jest nesavršenost tržišta kapitala. Ono uzrokuje da siromašni imaju ograničen pristup kreditima. Podrobnije, zbog nesavršenosti tržišta kapitala siromašni plaćaju veće kamate (Galor i Zeria, 1993) ili imaju nepovoljnije uvjete pologa (jamstva) (Banerjee i Newman, 1993), čime upadaju u začarani krug niskih profita i visokih otplata dugova. Iskustva iz Ekvadora pokazuju da je

³ Nedostatak istraživanja za domorodačko stanovništvo stalan je problem pri utvrđivanju načina na koji se siromaštvo prenosi s jednog naraštaja na drugi. Kako nije bilo dovoljno istraživanja o domorodačkom stanovništvu, ili ih barem nismo uspjeli naći, u daljnjem ćemo se tekstu koristiti raspoloživom literaturom u kojoj se većinom ispituje stanje u SAD-u.

dostupnost kredita najznačajnija mjera u podizanju proizvodnosti i ubrzanju izlaska iz siromaštva malih, siromašnih i većinom domorodačkih poljoprivrednika (World Bank, 2004). Ipak banke nisu baš voljne surađivati s malim kreditorima, većinom zbog tehničkih razloga (Korovkin, 1997). Druga iskustva iz Nikaragve pokazuju dodatne zapreke za domorodačko stanovništvo pri dobivanju bankovnih kredita. Banke su nepovjerljive zbog ovih razloga: mogući dužnici potječu iz ruralnih područja te se često smatraju nepismenima ili polupismenima; zbog neuobičajenog načina ulaganja kakav nastoje ostvariti domorodački tražitelji kredita zbog nedostatka imovine u obliku zemlje koja se može zaplijeniti (Minority Rights, 2004).

Drugi mogući razlog trajnosti visoke nejednakosti jest koncentracija vlasništva nad imovinom (tablica 10).⁴ Većina siromašnih živi na selu i ovisi o svojoj zemlji. Latinska Amerika ima najveću nejednakost vlasništva nad zemljom u svijetu. Iako postoji pozitivna povezanost između proizvodnosti u poljoprivredi i Ginijeva indeksa nejednakosti vlasništva nad zemljom, to ne mora značiti da su poljoprivredni posjedi produktivniji ako je veća koncentracija vlasništva nad zemljom.⁵ Vjerojatnije je da veliki zemljoposjednici mogu kupiti najbolju zemlju i da mogu postići da im država pruža usluge koje će još više povećati produktivnost njihove zemlje (World Bank, 2004).⁶

Neke zemlje ne priznaju kolektivno pravo domorodačkog stanovništva na zemlju njihovih predaka. U drugim zemljama (na primjer u Čileu), država priznaje pravo na vlasništvo nad zemljom, ali dopušta privatnim vlasnicima iskorištavanje prirodnih podzemnih izvora. U sukobu između dva zakona domorodačko stanovništvo često prođe lošije. Na primjer, domorodačke zajednice Kugapakori bile su izložene prijetnjama naftaša u jugoistočnom Peruu pa su se bile prisiljene povući dublje u prašume Amazone (Stavengagen, 2004).

Čak i ako se zanemari velika nejednakost, postoje druge ekonomske zapreke na koje nailaze siromašni u nastojanju da izađu iz bijede. Prvo je pitanje uparivanja (*matching*). Rastući prinosi čine kapital produktivnijim u kapitalno intenzivnom okruženju, a znanja i stručnosti produktivniji su u sredinama gdje ih ima u izobilju. Konačni smisao problema uparivanja jest da zemlja treba biti obrazovana i bogata da bi privukla kapital – *i* ljudski, *i* financijski. Empirijske spoznaje jasno potvrđuju te navode. Kapitalna ulaganja većinom kruže unutar razvijenih zemalja članica OECD-a i rijetko odlaze u Afriku, gdje bi, prema vjerovanju o opadajućim prinosima, trebala ići (World Bank, 2001). Ako zemlje ne raspolažu obiljem kapitala i visokostručnom radnom snagom, mala je vjerojatnost da će se to ostvariti. Drugim riječima, ekonomija veličine (razmjera) i aglomeracije vode stvaranju centara – klastera, i periferije, iz koje centar iscrpi sve resurse, ostavljajući sadašnje i buduće naraštaje tih područja u ekonomskim teškoćama.⁷

⁴ Postoje potvrde da su dohodovna i imovinska nejednakost međusobno povezane (World Bank, 2003).

⁵ Ginijev indeks pokazuje mjeru nejednakosti vlasništva nad zemljom. Indeks je u rasponu od nula do 1 ili 100. Veća vrijednost indeksa znači veću nejednakost vlasništva nad zemljom.

⁶ Utjecaj bogatih elita na stvaranje institucija detaljnije se razmatra u daljnjem tekstu.

⁷ Neki od najpoznatijih primjera klastera jesu Silikonska dolina u Kaliforniji i Bangalore u Indiji.

Tablica 10. Nejednakosti vlasništva nad zemljom u Latinskoj Americi

Latinska Amerika	Ginijev indeks
Argentina	85,6
Bolivija	76,8
Brazil	84,1
Ekvador	80,9
Gvatemala	85,3
Honduras	76,5
Jamajka	80,3
Kolumbija	82,9
Kostarika	80,6
Meksiko	60,7
Panama	80,4
Paragvaj	92,3
Peru	92,3
Urugvaj	81,3
Venezuela	91,7
<i>Druge zemlje u razvoju</i>	
Egipat	54,9
Filipini	56,0
Indija	61,4
Indonezija	55,5
Jordan	67,7
Južna Koreja	33,9
Kenija	75,0
Malezija	64,0
Pakistan	55,6
Senegal	49,3
Tajland	42,6
Tunis	64,6
Uganda	54,9
<i>Razvijene zemlje</i>	
Australija	85,3
Finska	49,4
Francuska	54,4
Japan	43,2
Kanada	55,2
Norveška	39,1
SAD	73,1
Španjolska	84,5

Izvor: World Bank (2004)

Empirijske spoznaje potvrđuju tu tezu i pokazuju da je siromaštvo uvelike prostorno koncentrirano. Domorodačko je stanovništvo izrazito koncentrirano u ruralnim područjima, gdje je mnogo brojnije dohodovno siromaštvo. U Ekvadoru je siromaštvo u ruralnim područjima 76%, u usporedbi s 40% u urbanim područjima (World Bank, 2003a). Nadalje, siromaštvo je koncentrirano u područjima s pretežito domorodačkim stanovništvom. Istraživanje u Meksiku pokazalo je da je u općinama s manje od 10% domorodačkog stanovništva stopa siromaštva 18% u usporedbi s 46 i više od 80% u općinama u kojima je udio domorodačkog stanovništva između 10 i 40%, odnosno više od 70%. Zapravo, život u općini s više od 50% domorodačkog stanovništva povećava vjerojatnost siromaštva za oko 25% (Psacharopoulos i Patrinos, 1994). Slično je i u Ekvadoru – u područjima u kojima je većinom domorodačko stanovništvo stopa siromaštva je približno 85% (World Bank, 2003a). Slično je stanje i u Gvatemali. Najviši postotak onih koji žive u siromaštvu u Gvatemali (91,7%) naseljava područja u kojima pretežno živi populacija Maya, dok je u području metropole, gdje Maya čine samo 22% ukupnog stanovništva, postotak osoba u siromaštvu samo 64,3% (Minority rights, 2004). Čak i u bogatim zemljama kao što je SAD, siromaštvo je izrazito koncentrirano. Problematična područja i socijalne skupine čine crnci u središtima gradova, crnačke zajednice u delti Mississippija, Indijanci na zapadu, latinostanovništvo na jugozapadu i bijelci u jugoistočnom Kentuckyju (Easterly, 2002).

Nadalje, ekonomske teškoće mogu prisiliti djecu na prestanak pohađanja nastave u školama kako bi mogla raditi. Posljedica toga je smanjeno znanje i ograničene mogućnosti stjecanja dohotka, što sve čini manje vjerojatnim izlazak iz siromaštva. Postoje pokazatelji da su djeca domorodaca rođena sa socioekonomski otežavajućim čimbenicima i nemaju mogućnosti pratiti razvoj djece nedomorodačkog stanovništva. Na primjer, u Ekvadoru 79% djeca domorodaca žive u siromaštvu u usporedbi sa 68% djece čiji su roditelji podrijetlom iz Afrike i 61% djece bijelaca (World Bank, 2004). Podaci iz Perua govore da su djeca koja rade najvjerojatnije potomci slabije obrazovanih roditelja. Njihovi su očevi obično zaposleni kao poljoprivrednici, a majke ne rade izvan kuće (World Bank, 2003). Kako je siromaštvo više koncentrirano među domorodačkim stanovništvom, dohodak što ga ostvaruju djeca u Latinskoj Americi ima veće značenje u ukupnom dohotku obitelji u područjima koje naseljava domorodačko stanovništvo nego u onima gdje pretežno žive nedomorodci. Posljedica toga je činjenica da djeca domorodaca imaju višu stopu ispadanja iz obrazovanja i češćeg ponavljanja razreda. Razlog zašto siromašna djeca ispadaju iz obrazovanja jest ili direktni trošak pohađanja nastave ili oportunitetni troškovi nepohađanja nastave (World Bank, 2003).

Konačno, tržište daje bogatima veće poticaje za ulaganje u obrazovanje – bogati imaju veću graničnu korisnost i manje granične troškove ulaganja u obrazovanje nego što ih imaju siromašni. Behrman, Birdsall i Szekely (2000:141-144) navode sljedeće razloge.

- Bogatija kućanstva mogu izravno ulagati u obrazovanje djece kod kuće i putem instrukcije ili, posredno, poboljšavajući njihovo zdravlje i prehranu.
- Gensko naslijeđe djece u interakciji sa školskim ulaganjima može utjecati na stvaranje obrazovanja.

- Bogatija kućanstva mogu djelovati dodatnim ulaganjima pri traženju posla te imati poznanstva koja utječu na nalaženje posla za dijete kada ono završi obrazovanja. Ako je tržište za financiranje takvih ulaganja nesavršeno, a troškovi za bogatija kućanstva obrazovanih roditelja manji, granična privatna korist ponovno je veća za bogatija kućanstva.
- Bogatija kućanstva možda mogu imati bolje informacije. Stoga su ona izložena manjim nesigurnostima pri donošenju odluka o ulaganju u školovanje.
- Bogatija kućanstva bolje obrazovanih roditelja možda imaju djelotvornije načine ublažavanja loših rezultata, npr. tako da svojim vezama mogu poništiti učinak neuspješnog prolaska na prijavnim ispitima ili loše ocjene tijekom polaganja ispita.
- Bogatija kućanstva bolje obrazovanih roditelja možda imaju niže diskontne stope i stoga općenito viša ulaganja, uključujući i ona u obrazovanje, nego siromašna kućanstva slabije obrazovanih roditelja.
- Javna politika možda preferira bogatija kućanstva zbog njihove veće ekonomske i političke moći.
- Bogatija kućanstva mogu lakše prevladati vanjske šokove time što lakše pozajmljuju novac. Stoga će njihova djeca imati veću vjerojatnost završetka obrazovanja bez prekida. Djeca siromašnih roditelja možda ispadnu iz obrazovanja.

Obrazovanje i zdravlje

Još 1960-ih Galbraith (1985) ističe ljudski kapital kao najznačajniji čimbenik proizvodnje u suvremenim gospodarstvima (čak važniji od financijskog kapitala) i ljude koji ga posjeduju – menadžere, kao novu vladajuću klasu. Teorija ljudskog kapitala navodi da su zdravlje i obrazovanje najvažnije varijable osposobljenosti pojedinca.

Podaci pokazuju da siromašni imaju ograničen pristup obrazovanju. Obrazovna razina roditelja pozitivno je povezana s obrazovnom razinom djece. Djeca majki koje imaju srednje ili više obrazovanje obično imaju 3,5 godine više obrazovanja nego djeca majki bez obrazovanja (The Hunger Project, 2004). Svjetska je banka (World Bank, 2003) također ustanovila pozitivnu povezanost obrazovanja očeva i djece. Nepoznati su točni razlozi međugeneracijskog prenošenja niske obrazovne razine, ali je vjerojatno razlog to što djeca iz nižih klasa nasljeđuju manje odgovarajuće stavove i spremnost za kulturološka i obrazovna dostignuća (Bourdieu i Passeron, 1964). Nadalje, rasne i etničke manjine imaju manju sposobnost pretvaranja obrazovanja u zaradu. Konačno, lošije obrazovani roditelji možda nemaju sredstava da djecu školuju ili pak podcjenjuju vrijednost obrazovanja (World Bank, 2003). Stoga djeca starosjedilaca teško postižu istu razinu obrazovanja kao djeca nedomorodačkog stanovništva. Na primjer, u Peruu samo 40% glava domorodačkih obitelji ima više škole od osnovne, dok samo 6% njih ima više od srednjeg obrazovanja. Za razliku od toga, 41% osoba koje govore španjolski imaju neku srednju školu, a 22% ih ima obrazovanje veće od srednje škole (Psacharopoulos i Patrinos, 1994).

Razlozi za taj obrazovni jaz mogu se naći u povijesnom razvoju. Nijedna od latinsko-američkih zemalja nije poduzela veća ulaganja u osnovno obrazovanje sve dok nacionalne vlade nisu dale sredstva. U Sjevernoj Americi, naprotiv, lokalne su vlasti voljne preuzeti

odgovornost za osnovno obrazovanje. Razlog smanjenih ulaganja u obrazovanje jest izuzetno velika nejednakost u Latinskoj Americi. To se ponajprije očituje u činjenici da ondje gdje prevladavaju privatne škole velika nejednakost smanjuje broj djece koja pohađaju nastavu. Drugo, veća nejednakost vjerojatno pojačava probleme kolektivnog djelovanja vezane za ustanovljavanje fondova za univerzalne (opće) javne škole, zato što je raspodjela koristi među stanovništvom posve drugačija od porezne incidencije ili jednostavno stoga što je u društvima velikih nejednakosti teško postići konsenzus (ECLAC, 2001).

Nadalje, Li i sur. (1998) ustanovili su da je posebice za siromašne teško dobiti kredit za ulaganja u ljudski kapital. Siromašni nailaze na zapreke u financiranju svog obrazovanja zbog nesavršenosti tržišta kapitala. Obrazovanje povećava buduća primanja, ali ona se ne mogu iskoristiti kao polog (kolateral). Visoko obrazovanje postalo je izuzetno bitno za određivanje uspjeha, ali zbog troškova njegova postizanja i problema prikupljanja potrebnih sredstava nije svima zajamčen pristup toj razini obrazovanja. U SAD-u se u školskoj godini 2001-2002. više od 400.000 mladih koji su završili srednje obrazovanje s dovoljno dobrim kvalifikacijama za nastavak školovanja a podrijetlom su iz siromašnih i srednje imućnih obitelji nisu upisali na četverogodišnji studij, a 168.000 uopće se nije upisalo na bilo kakav studij (Demos, 2004). Zapravo, baš na toj razini obrazovanja obiteljski financijski resursi postaju izuzetno važni (Sawhill, 2000). Posljedica je činjenica da početna imovina određuje sposobnost pojedinca da financira ulaganje visokog povrata (kao što je obrazovanje) i općenito proizvodni potencijal (Birdsall i Graham, 2000).

Dodatni problem za siromašne je kvaliteta škola koje pohađaju. Bolji nastavnici nastoje ostati u većim gradovima, ostavljajući većinu ruralnih područja u kojima u Latinskoj Americi uglavnom živi domorodačko stanovništvo s često slabije osposobljenim nastavnicima. Nadalje, mnoge je učitelje i nastavnike uopće i teško naći u učionicama. Istraživanje u Ekvadoru pokazalo je da oni provedu samo 55-60% svog radnog vremena u učionica, dok se uopće nije moglo utvrditi što rade više od 15% svog radnog vremena (World Bank, 2004). Spoznaje iz svih pet promatranih zemalja sa značajnim udjelom domorodačkog stanovništva pokazuju da djeca starosjedilaca u prosjeku postignu manji broj bodova iz testova matematike i čitanja, dok su stope ispadanja, ponavljanja razreda i neuspjeha u obrazovanju u domorodačkim školama više. Nižom kvalitetom obrazovanja može se objasniti zašto je u Meksiku, Boliviji, Gvatemali i Ekvadoru prosječno povećanje zarade za dodatnu godinu obrazovanja više za nedomorodačko stanovništvo u usporedbi s povećanjem zarade domorodačkog stanovništva (Hall i Patrinos, 2005). Čak ako siromašni pohađaju istu školu kao i bogati, lošija kvaliteta obrazovne ustanove neproporcionalno jače pogađa siromašne. Razlog je to što učenici iz bogatijih obitelji ili sredina imaju druge izvore potpore i instrukcija koje im mogu pomoći (Sawhill, 2000).

Pozitivna obrazovna iskustva stečena su u Gvatemali uvođenjem dvojezičnih škola. Učenici u dvojezičnim programima u Gvatemali redovitije pohađaju nastavu i bolje napreduju, pa su stope ponavljanja razreda i ispadanja iz obrazovanja niže. Oni također postižu bolje rezultate u svim nastavnim predmetima, uključujući i španjolski (Hall i Patrinos, 2005). Ipak, dvojezične škole imaju određenih teškoća. Prvo, što mnogi starosjedilački jezici nemaju vlastitu abecedu i nedostaje im pisana tradicija. Drugo, formalna nastava na drugom jeziku zahtijeva posebno osposobljavanje i pedagoške vještine koje često nedostaju domorodačkim nastavnicima. Konačno, priprema školskih knjiga i nastavnog

materijala na starijima obično kasni u usporedbi s onima na službenom jeziku zemlje u područjima gdje se isključivo predaje na nacionalnom ili službenom jeziku (Stavenhagen, 2004).

Nadalje, Ahlburg je (1998:268) utvrdio pojavu međugeneracijskog prenošenja zdravstvenih predispozicija. On zaključuje: "Osobe čiji su roditelji bili lošeg zdravlja i umrli su mladi vjerojatno će stvoriti previše pesimističku procjenu o vjerojatnosti svog preživljavanja i o smrti, pa će onda premalo ulagati u svoj genski kapital, dok će vjerojatno suprotno činiti osobe čiji su preci bili zdravi i dugoga životnog vijeka. Takvo ponašanje može pojačati međugeneracijsko prenošenje zarade i dohotka." Siromaštvo i visoke dohodovne razlike snižavaju (ugrožavaju) zdravlje ne samo pojedinaca nego i društva u cjelini. To je vjerojatno posljedica niže socijalne kohezije i društvenog kapitala što ih imaju društva s većom nejednakošću, što onda uvjetuje nedovoljna ulaganja u javna dobra (Shulman, 2003). Ljudi moraju biti zdravi da bi mogli uspješno raditi i obrazovati se. Ali da bi ostali zdravi, ljudi moraju imati dobro zdravstveno osiguranje i životni standard što ga osigurava viši dohodak. Kako domoroci općenito imaju niži dohodak, oni će vjerojatnije biti bolesniji nego nedomorodačko stanovništvo, a rjeđe će tražiti savjet i pomoć liječnika. Na primjer, iako su troškovi bolnica i lijekova za starijima niži, vjerojatno zbog njihova nižeg dohotka, manje od 57% domorodačkog stanovništva kupuje lijekove kada su bolesni, u usporedbi s 81% nedomorodačkog stanovništva. To je vjerojatno razlog zašto je postotak hospitaliziranih domorodačkih stanovnika dvaput veći od stanovnika koji govore španjolski (Psacharopoulos i Patrinos, 1994). Tako su siromašni zarobljeni u začaranom krugu nedostatka novca – lošeg zdravlja i nedostatka obrazovanja – smanjenih mogućnosti stvaranja dohotka – niskog dohotka u budućnosti.

Kao posljedica slabijeg obrazovanja i lošijeg zdravlja domorodačkom stanovništvu u Latinskoj Americi nedostaju vještine, stručnosti i znanja. Razlika između razine obrazovanja Aymara Indijanaca⁸ i potomaka Španjolaca te gotovo sav jaz na tržištu rada može se objasniti klasnim podrijetlom (Kelley, 1988). Drugim riječima, prema Kelleyu, nakon Revolucije iz 1952. godine domorodačko je stanovništvo u Boliviji uspjelo ukloniti diskriminaciju na tržištu rada – osobe jednakih radnih sposobnosti i mogućnosti stvaranja dohotka trebaju biti jednako nagrađene.⁹ Ipak, domorodačko stanovništvo ostaje većinom u siromaštvu zato što nema jednake mogućnosti stvaranja dohotka kakve ima stanovništvo koje govori španjolski. Domorodačko je stanovništvo uhvaćeno u krugu siromaštva – kako su siromašni, oni si ne mogu priuštiti dobro obrazovanje ni zdravstvenu zaštitu, čime ozbiljno ugrožavaju svoje sposobnosti zarađivanja tako da privređuju manje i postaju siromašni koji rade.

Kultura

Vrlo je teško definirati kulturu i može se reći da postoji toliko definicija kulture koliko je autora. Za potrebe ovog članka poslužit ćemo se jednostavnom školskom definicijom prema kojoj je "kulturu moguće definirati kao skup vjerovanja, vrijednosti, pona-

⁸ Aymara Indijanci većinom žive na planinama Bolivije i Perua, smještenima oko jezera Titicaca.

⁹ Više istraživanja o Boliviji pokazalo je da bi se jaz u primanjima smanjio za 72% kad bi zaposleni muškarac stariji od 65 godina imali jednake mogućnosti stvaranja dohotka (World Bank, 1994).

šanja i materijalnih ciljeva što ih dijeli određeni narod [na istom području]" (Macionis, 1991:60). U ovom ćemo poglavlju razmotriti određene vrijednosti poput rasne diskriminacije, ponašanja poput obiteljske reprodukcije i utjecaj teritorija, npr. susjedstva, na perpetuiranje siromaštva.

Manjine često trpe od diskriminacije na tržišta rada. Spoznaje iz različitih latinskoameričkih zemalja pokazuju postojanje diskriminacije prema domorodačkom stanovništvu. U Gvatemali i Meksiku proizvodna obilježja objašnjavaju samo 60%, a u Peruu tek 40% jaza u zaradama, što znači da se do 40%, odnosno do 60% postojećih razlika u primanjima može povezati s diskriminacijama na tržištu rada (tabl. 5). Jedina je moguća iznimka Bolivija. Kako smo već naveli, Kelley je (1998) pokazao da je bolivijska Revolucije iz 1952. godine uspjela ukloniti etničke i rasne diskriminacije na tržištu rada, ali svejedno nije uspjela osigurati domorodačkom stanovništvu jednak socioekonomski položaj. Usto, Hall i Patrinos (2005) ustanovili su 26-postotni dohodovni jaz koji se ne može objasniti obilježjima mogućnosti stvaranja dohotka, što ostavlja mjesto sumnji da još uvijek postoji diskriminacija na tržišta rada kao vjerojatno objašnjenje.

Postoje i spoznaje da su siromašni, pogotovo ako su članovi manjinske zajednice, u SAD-u izloženi diskriminaciji pri rješavanju stambenog pitanja (Yinger, 2002). To vodi stvaranju geta, u čemu je East Harlem najpoznatiji primjer, što može biti zapreka siromašnima u njihovim naporima da se popnu na dohodovnoj ljestvici. Cooper i sur. (1994) ustanovili su da snaga dohodovnog odnosa između roditelja i djece nelinearno varira s razinama dohotka susjeda roditelja, s većom dosljednošću na krajnjim vrijednostima (repovima) distribucija, odnosno u najbogatijim i najsiromašnijim područjima. Prema Durlaufu (2002), siromaštvo članova siromašnih zajednica povećava se zbog:

- oponašanja ostalih članova zajednice – utjecaj izbora nekih članova skupine na preferencije drugih u ocjenjivanju tog istog izbora
- učinak uzora – veći utjecaj obilježja starijih članova skupine nad preferencijama mlađih. Postoje pouzdani pokazatelji da u kućanstvima gdje roditelji imaju manje mogućnosti rada, što utječe na smanjenje dohotka, postoji povećana sklonost sukobima u kući – opijanju, nesigurnosti i manjem roditeljskom poticanju (Ivardsdotter, 2000)
- socijalno učenje – odabir i iskustva nekih članova skupine putem prenesenih informacija o tim odabirima i posljedicama utječu na kasnije odluke drugih članova skupine
- socijalna komplementarnost – utjecaj što ga tuđi odabiri imaju na produktivnost osobnog odabira.

Neki istraživači poput Oscara Lewisa (1986) išli su tako daleko da su tvrdili kako postoji *kultura siromaštva*. Ta kultura pretpostavlja da siromašni dijele jednak skup vrijednosti, vjerovanja i djelovanja te imaju sličan stil života koji se znatno razlikuje od ostatka društva (Roach i Gursslin, 1967). Siromašni nastoje manje štedjeti i ulagati, a umjesto toga više vole neposredna zadovoljstva. Nadalje, oni imaju nepouzdanu i slabu radnu etiku i nestabilne obitelji (Rosenfeld, 2005). Appadurai je (2004) nedavno razvio drugačiji pristup. On pretpostavlja da su pojedinačne želje i standardi ponašanja često

pod utjecajem iskustva i opažanja. Drugim riječima, nastojanja su društveno određena i ne postoje izvan društvenog konteksta kao što se pretpostavlja za potrošačke preferencije. Ray (2005) tvrdi da su u društvima s visokim raslojavanjem siromašni zarobljeni u neimaštini jer im nedostaje aspiracijskih resursa da promijene svoje stanje. Ako siromašni svoje aspiracije temelje na iskustvima siromašnih prijatelja i znanaca, imat će preniske aspiracije i mirit će se sa svojom situacijom. Nasuprot tome, ako pak izgrađuju svoje aspiracije po uzoru na bogate (pretpostavljajući da su bogati daleko od njih), siromašni će biti frustrirani jer, koliko god se trudili, neće ih moći dosegnuti jer je jaz jednostavno prevelik.

Nadalje, starosjedioci često govore samo svoj jezik i ne vladaju španjolskim. U Boliviji je više od dvije trećine domorodačkog stanovništva koje govori španjolski siromašno, dok su među starosjedocima koji govore samo svoj jezik čak tri četvrtine pogođene siromaštvom (Psacharopoulous i Patrinos, 1994). Također, siromašni ljudi (većinom muškarci) imaju veću sklonost kriminalu. To je vjerojatno posljedica nesposobnosti neobrazovanih muškaraca da ostvare svoju mušku tradicionalnu ekonomsku i socijalnu ulogu, uključujući osiguranje dohotka za uzdržavanje obitelji (Wade, 2004). U Ekvadoru je uočeno da suprug može zabraniti svojoj ženi zapošljavanje izvan kuće ako to znači da će on izgubiti svoju ulogu hranitelja obitelji (World Bank, 2003a). Konačno, Akerlof (1997) govori o ekonomici identiteta, koja proizlazi iz osobne povezanosti s određenom društvenom skupinom. Kako napuštanje takve skupine može ugroziti identitet pojedinca, siromašni bi se mogli odlučiti ne iskoristiti mogućnost izlaska iz neimaštine ako se time ugrožava njihov položaj unutar skupine. To bi stvarno mogao i biti problem u domorodačkim zajednicama jer domorodačko stanovništvo ima vrlo visoku razinu socijalnog kapitala i jak osjećaj privrženosti skupini kojoj pripada (World Bank, 2003a).

Konačno, siromaštvo i nejednakost mogu se zadržavati i perpetuirati i putem stvaranja kućanstava. U siromašnijim društvima obitelji obično imaju više djece za koju se često ne mogu skrbiti na odgovarajući način. Nadalje, u društvima većih nejednakosti, kao što je latinskoameričko, muškarci će se vjerojatno oženiti ženama iz jednakoga socijalnog kruga i slične obrazovne razine. Dodatno, siromašnija kućanstva nastoje imati veći broj djece (World Bank, 2003), što za obitelj znači veće izdatke za obrazovanje i, slijedom toga, niže postignuto obrazovanje i lošije zdravlje djece. Krajnji je učinak manja mogućnost stvaranja dohotka za siromašnu djecu u obiteljima s velikim brojem djece.

Politički načini djelovanja

Siromašni su politički slabi. Čak i ako se domorodačko stanovništvo pregrupira i uspije se mobilizirati, vjerojatno će njihove političke stranke naići na žestoko protivljenje u provedbi politika i mjera usmjerenih na poboljšanje položaja siromašnih, ne samo od elita, nego i od srednjeg sloja. Srednji sloj u Latinskoj Americi može vjerovati da je nakon desetljeća ekonomskih poteškoća uzrokovanih procesima prilagodbe došlo doba da i oni zasluže pozornost (O'Donnell, 1996). Ipak, O'Donnell predlaže moguće načine stvaranja političke klime usmjerene na poboljšanje položaja siromašnih.

- *Apelirati na strahove povlašćenih* – strah od revolucije, bez obzira na malu vjerojatnost da ona u potpunosti uspije, može uvjeriti članove elita da se moraju žrtvovati

kako bi se spriječilo da društvo ne eksplodira. Ujedno, pobunjenička područja mogu dobiti dodatna sredstva iz domaćih i međunarodnih izvora. Istina, prilično je vjerojatno da će ti izvori presahnuti kada se pobunjena područja smire i utihnu.

- *Apelirati na prosvijećeni samointeres povlašćenih* – može se tvrditi da će elite trpjeti u dugom roku ako se ne riješe problemi ugnjetavanih. Na primjer, budući gospodarski rast bit će niži ako radna snaga ne raspolaze potrebnim sposobnostima, stručnošću i znanjem te zdravljem. Ipak, taj argument ulazi u problem kolektivnog djelovanja – zašto bi netko žrtvovao dio svog dohotka za učinak a da pritom ne može biti siguran kako će i ostali članovi društva dovoljno pridonijeti za njegovo ostvarenje.

Važno je uočiti da se oba apela pozivaju na privatne interese elita. Pritom se ne uzima u obzir da mogućnost iskorjenjivanja siromaštva može biti javni interes koji ide dalje od pojedinačnih interesa i iznad njih, te da je spoznaja o iskorjenjivanju siromaštva kao javnog dobra presudna u stvaranju i očuvanju djelotvorne solidarnosti, nužna za aktivnosti u kojima se ozbiljno nastoji utjecati na siromaštvo i riješiti taj problem (Tokman, 1995).

Nadalje, ekonomske nejednakosti rezultiraju političkim nejednakostima. Ono što se naziva demokracijom¹⁰ mješavina je načela *jedna osoba jedan glas* i *jedan dolar jedan glas*, naglašenoga dopunom za *jedan čisti dolar jedan glas* današnje demokracije koju zastupaju Svjetska banka i MMF. Drugim riječima, novac može preusmjeriti postupak donošenja odluka u korist bogate manjine.¹¹ Taj je stav lijepo objašnjen modelom teorema medijskog glasača.¹² Prema tome modelu, što je veća razlika između prosječnoga i medijskoga glasača, veća je želja za preraspodjelom. Veći porezi vode većem gubitku mrtvog tereta, smanjenju učinkovitosti i narušavanju poticaja za ulaganja. To bi trebalo uvjetovati niže stope gospodarskog rasta u demokratskim zemljama veće nejednakosti. Ipak, ne postoje empirijski dokazi koji potvrđuju da navedeni model funkcionira u stvarnom svijetu (Ferreira, 1999). Naime, mnoge zemlje s velikom nejednakosti, poput Brazila, imaju manje egalitaristički porezni sustav nego zemlje s malom nejednakosti poput Švedske.¹³ Li, Squire i Zou (1998) razlog tome vide u sposobnosti bogatih da spriječe politike i mjere za poboljšanje položaja siromašnih. "Političke institucije definiraju i štite imovinska prava i pružaju zakonodavni okvir unutar kojega su organizirani tržište i drugi dobrovoljni ugovori između privatnih agenata. Stoga imaju presudan utjecaj na raspodjelu dohotka i kapitala te na političke stavove" (ECLAC, 2001:42). Kolonijalno naslijeđe u Latinskoj Americi *uvuklo* se u institucije pa je nastavljen model institucionalnih promjena koje dovode bogate elite u povoljniji položaj, dok istodobno većina stanovništva ima ograničen pristup ekonomskim mogućnostima. To su temeljni razlozi

¹⁰ *Demos* na grčkom znači narod, a *krateo* znači vladati, pa bi prijevod mogao biti *vladavina naroda*.

¹¹ Istaknimo da riječ demokracija ne dopušta bilo kakav utjecaj nikome osim narodu.

¹² Teorem medijskoga glasača razvili su Alesina i Rodrik (1994), Bertola (1993) te Persson i Tabellini (1994).

¹³ Svjetska banka je (World Bank, 2003) ustanovila da porezni sustavi u Latinskoj Americi općenito imaju slab učinak preraspodjele zbog njihove velike oslonjenosti na neizravne poreze.

¹⁴ Zapravo, meksička borba za samostalnost bila je potaknuta nastojanjima lokalnih elita da spriječe politiku liberalizacije koju je uvodila Španjolska (ECLAC, 2001).

za trajno postojanje visoke nejednakosti i velike podklase.¹⁴ Neuspjeh teorema medijan-skoga glasača pokazuje da bogata manjina legitimnim demokratskim procesom može ostvariti političke mjere koje ne želi većina stanovnika. Bogati mogu utjecanjem na javno mišljenje preko medija koje nadziru ili posjeduju te uz pomoć korupcije i mita osigurati provedbu za njih korisnih političkih mjera, posebice ako sve to ima legalan oblik poput lobiranja, financiranja političara i političkih stranaka. Usto, i članovi političke elite redovito potječu iz bogatih obitelji.

4. Zaključak

Latinska Amerika je regija s najvećim razlikama u dohotku i bogatstvu, a domorodačko stanovništvo dio je društva u najnepovoljnijem položaju. Zapravo, domorodačko stanovništvo vjerojatno je najbolji primjer potklase. Ipak, da bi se shvatio položaj domorodačkog stanovništva, potrebno je naći preciznije pokazatelje siromaštva koji bolje odražavaju vrijednosti domorodačkog stanovništva. Nakon što ih je država stoljećima zanemarivala, starosjedilački su se narodi počeli organizirati i tražiti načine većeg političkog sudjelovanja u svojim naporima da se priključe srednjim slojevima. Pritom nailaze mnoge zapreke. Tržište pokatkad funkcionira protiv interesa siromašnih, kako smo pokazali s nesavršenošću tržišta kapitala. Stoga im u tome treba pomoći država i omogućiti siromašnima lakši pristup kreditima. Nadalje, mnoge su latinskoameričke države još uvijek agrarna društva s visokom nejednakošću vlasništva nad zemljom. Kako je vlasništvo nad zemljom važna odrednica životnog uspjeha, uobičajeni su sukobi zbog zemlje. U pobuni u meksičkoj državi Chiapa, na primjer, među ostalim se zahtijevala ravnomjernija raspodjela vlasništva nad zemljom. Kako siromašni nemaju sredstava za kupnju zemlje, posve je jasno da im u tome mora pomoći ponovno država. Moguća su dva modela. Prvi, umjereniji, proveden je u Čileu, gdje država kupuje zemlju i daje ju siromašnim domorodačkim stanovnicima. Drugi, radikalniji, pristup je onaj u Venezueli, gdje je Chavezova vlada ekspropirala nekorišteno poljoprivredno zemljište. Oba pristupa imaju određenih prednosti i nedostataka. Vjerojatno će venezuelski pristup stvoriti opću nesigurnost i štetiti ulagačkoj klimi, ali će sigurno ostvariti ravnomjerniju i bržu raspodjelu poljoprivrednog zemljišta.

Potrebno je pokušati osigurati opće sveobuhvatne obrazovne i zdravstvene usluge kako bi se poboljšalo zdravstveno i obrazovno stanje stanovništva. Nadalje, potrebno je poboljšati usmjerenost socijalnih usluga i, u skladu s istočnoazijskim primjerom, napore usmjeriti na povećanje obuhvata srednjeg obrazovanja.

Sve šira socijalna prava zahtijevat će povećanje državnih rashoda. Ali kako su pozreznii sustavi u Latinskoj Americi većinom regresivni, to znači da bi siromašni sâmi trebali financirati usluge koje zahtijevaju, što je, naravno, kontradiktorno. Kad bi siromašni imali ta sredstva, ne bi ih tražili od države nego bi jednostavno kupili ta "socijalna prava" na tržištu. Stoga treba poduzeti aktivnosti da se pojača progresija poreznih sustava. Ali politički su sustavi i institucije u Latinskoj Americi izrazito naklonjeni bogatima, što uvelike otežava provedbu mjera namijenjenih poboljšanju položaja siromašnih. Stoga će biti vrlo zanimljivo vidjeti učinke lijevo usmjerenih vlada Lula u Brazilu i Chaveza u Venezueli.

Domorodačko stanovništvo nije samo po sebi zanimljiv primjer. Njihov primjer pokazuje zapreke na koje nailaze manje povlaštene društvene skupine u svom nastojanju da postanu srednji slojevi. Spoznavanje problema domorodačkog stanovništva pomoći će svakom društvu da shvati probleme vlastite potklase, ali i našem razumijevanju mogućih načina rješavanja problema siromašnih društvenih skupina.

S engleskog preveo

Predrag Bejaković

LITERATURA

Ahlburg, D., 1998. "Intergenerational Transmission of Health". *The American Economic Review*, 88 (2), 265-270.

Akerlof, G., 1997. "Social Distance and Social Decisions". *Econometrica*, Econometric Society, 65 (5), 1005-1028.

Alesina, A. and Rodrik, D., 1994. "Distributive Politics and Economic Growth". *The Quarterly Journal of Economics*, 109, 465-489.

Appadurai, A., 2004. "The Capacity to Aspire: Culture and the Terms of Recognition". In: V. Rao and M. Walton, eds. *Culture and Public Action*. Stanford, California: Stanford University Press.

Banerjee, A. V. and Newman, A. F., 1993. "Occupational Choice and the Process of Development". *Journal of Political Economy*, 101 (2), 274 –298.

Behrman, J., Birdsall, N. and Szekely, M., 2000. "Intergenerational Mobility in Latin America: Deeper Markets and Better Schools Make a Difference". In: N. Birdsall and C. Graham, eds. *Economic and Social Mobility in a Changing World*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace and Brookings Institution Press, 135-167.

Bertola, G., 1993. "Factor Shares and Savings in Endogenous and Growth". *American Economic Review*, 83 (5), 1184-1198.

Birdsall, N. and Graham, C., 2000. "Mobility and Markets: Conceptual Issues and Policy Questions". In: N. Birdsall and C. Graham, eds. *Economic and Social Mobility in a Changing World*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace and Brookings Institution Press, 3-21.

Blau, F. D. and Graham, J. W., 1990. "Black-White Difference in Wealth and Asset Composition". *The Quarterly Journal of Economics*, 2 (105), 321-339.

Bourdieu, P. and Passeron, J. C., 1964. *Les Heritiers*. Paris: Editions de Minuit.

Chen, S. and Ravallion, M., 2001. "How Did the Poorest Fare in the 1990s?" *Review of Income and Wealth*, 47 (3), 283-300.

Cooper, S., Durlauf, S. and Johnson, P., 1994. "On the Evolution of Economic Status Across Generations". Working papers no. 9329. Wisconsin Madison – Social Systems.

Davis, S., 2003. *Indigenous Peoples, Poverty and Participatory Development: the Experience of the World Bank in Latin America*. Washington, D.C.: World Bank, Center for Latin American Studies.

Demos, P., 2004. *Growing and Protecting the Middle Class* [online]. Briefing Memo. New York City. Available from: [http://www.demos-usa.org/pubs/Opportunity2004_USA.pdf].

Durlauf, S., 2001. "The Membership Theory of Poverty: The Role of Group Affiliations in Determining Socioeconomic Outcomes". In S. Danziger and R. Haveman, eds. *Understanding Poverty*. New York; Cambridge; London: Russel Sage Foundation : Harvard University Press.

Easterly, W., 2002. *The Elusive Quest for Growth*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

ECLAC, 2001. *The Income Distribution Problem in Latin America and the Caribbean*. Santiago de Chile: Economic Commission on Latin America and the Caribbean.

Ferreira, F., 1999. *Inequality and Economic Performance*". Washington: World Bank.

Flynn, J., 2000. "IQ trends over time: intelligence, race, and meritocracy". In K. Arrow *et al.*, eds. *Meritocracy and Economic Inequality*. New Jersey, USA: Princeton University Press.

Galbraith, J. K., 1985. *The New Industrial State*. Mass Market Paperback, New York, New American Library; 4th ed.

Galor, O. and Zeira, J., 1993. "Income Distribution and Macroeconomics". *Review Economics Studies*, 60; 35-52.

Hall, G. and Patrinos, H. A. (eds.), 2005. *Indigenous Peoples, Poverty and Human Development in Latin America*. Houndmills; Basingstoke; Hampshire: Palgrave Macmillan.

Ivaresdotter, K., 2000. "Indigenous Education in Ecuador". In: *World Bank Ecuador – Crises, Poverty and Social Services (Volume Two)*. Report Number 19920-EC.

Kelley, J., 1988. "Class Conflict or Ethnic Oppression? The Cost of Being Indian in Rural Bolivia." *Rural Sociology*, 53 (4), 399-420.

Korovkin, T., 1997. "Taming Capitalism: the Evolution of the Indigenous Peasant Economy in Northern Ecuador." *Latin American Research Review*, 32 (3), 89-110.

Lewis, O., 1986. *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*. New York City: Random House.

Li, H., Squire, L. and Zou, H., 1998. "Explaining International and Intertemporal Variations in Income Inequality". *The Economic Journal*, 108, 26-43.

Macionis, J., 1991. *Sociology*. New Jersey, USA: Prentice Hall.

Minority Rights, 2004. *Indigenous Peoples and Poverty: The Cases of Bolivia, Guatemala, Honduras and Nicaragua* [online]. Available from: http://www.minorityrights.org/Dev/mrg_dev_title12_LatinAmerica/mrg_dev_title12_LatinAmerica_3.htm

O'Donnell, G. 1996. "Poverty and Inequality in Latin America: Some Political Reflections" [online]. Working Paper, No. 225. University of Notre Dame. Available from: [<http://www.nd.edu/~kellogg/WPS/225.pdf>].

Persson, T. and Tabellini, T., 1994. "Is inequality harmful for Growth? Theory and Evidence". *American Economic Review*, 84 (3), 600-621.

Psacharopoulos, G., and Patrinos, H. A. (eds.), 1994. *Indigenous People and Poverty in Latin America: An Empirical Analysis*. Washington: World Bank.

Psacharopoulos, G. and Patrinos, H. A., 1994. "Indigenous People and Poverty in Latin America". *Human Development and Operation Policy*, HROWP 22.

Ray, D., 2005. *Notes on Aspirations and the Poor* [online]. New York: New York University. Available from: [<http://www.cultureandpublicaction.org/pdf/RayOnAppadurai.pdf>].

Rendon, S., 2003. *Does Wealth Explain Black-White Differences in Early Employment Careers?*. Barcelona: Universidad Carlos III de Madrid and Universitat Pompeu Fabra Spain.

Roach, J. and Gurrslin, O., 1967. "An Evaluation of Concept 'Culture of Poverty' ". *Social Forces*, 45 (3), 383-392.

Rosenfeld, M., 2005. Ideal Types of the 'culture of poverty' and its implicit alternative" [online]. Available from: [http://www.stanford.edu/~mrosenfe/urb_culture_of_poverty.htm].

Sawhill, I. V., 2000. "Opportunity in the United States: Myth or Reality?". In N. Birdsall and C. Graham, eds. *Economic and Social Mobility in a Changing World*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace and Brookings Institution Press.

Shulman, B., 2003. *The Betrayal of Work: How Low-Wage Jobs Fail 30 Million Americans and Their Families*. New York City: New Press.

Stavenhagen, R., 2004. "Indigenous peoples in comparative perspective – problems and policies" [online]. *UNDP Human Development Report Office Occasional Paper*. Background Paper for HDR 2004. Available from: [http://hdr.undp.org/docs/publications/background_papers/2004/HDR2004_Rodolfo_Stavenhagen.pdf].

The Hunger Project, 2004. *Ending Hunger in Latin America: Empowering Indigenous Women*. New York. The Hunger Project.

Tokman, V., 1995. *Pobreza y Equidad. Dos Objectivos Relacionados*. Lima: ILO multicopied.

Wade, R. H., 2004. *Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?* London: London School of Economics and Political Sciences.

World Bank, 1994. *Indigenous People and Poverty in Latin America*. Washington, D.C.: The International Bank For Reconstruction and Development : The World Bank,

World Bank, 2001. *Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy*. Washington, D.C.: Oxford University Press.

World Bank, 2003. *Inequality in Latin America*. Mexico City: World Bank.

World Bank, 2003a. "Social Capital as a Factor in Indigenous Peoples Development in Ecuador". *Latin America and Caribbean Region, Sustainable Development Working Paper*, No. 15.

World Bank, 2004. *Ecuador Poverty Assessment*. Report Number 27061-EC.

Ivan Grgurić: Moving Up the Income Ladder? Obstacles to Indigenous Population in Latin America

Abstract

Latin America is the region in the world with the greatest inequalities – in terms of both income and assets. The indigenous population is traditionally the most impoverished part of the population. The indigenous people have to face many obstacles in their attempts to move into the middle class. Sometimes, for example because of the imperfection of the capital market, the market will discriminate against the poor. In addition, many countries in Latin America are agrarian societies with large inequalities in the distribution of land. What is more, the indigenous population consistently has worse health and education indicators. Possible solutions for the problems of the indigenous population lie in government assistance to facilitate access to the credit market, land reform, universal health and education systems, and a better targeting of welfare programmes.

Key words: indigenous population, poverty, Latin America